

Eesti elu-olust Saksa okupatsiooni all Teise maailmasõja ajal

Tiit Noormets

Saksa okupatsiooni periood Eesti ajaloos aastatel 1941–1944 on pälvinud nii ajaloolaste, poliitikute kui ka üldsuse jätkuvalt kõrgendatud tähelepanu, seda peamiselt kahe teemaga – vastaspoolte sõjakuriteod ja eesti sõdurite võitlused erinevates sõjavägedes. Mõlema teema kohta on ilmunud hulgaliselt mitmesuunalisi propagandakirjutisi, osavõtjate mälestusi lühiajastikulistest kuni mahukate memuaarteosteni, ülevaateid ja uurimusi, millele on praegu tõhusat lisa andmas Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutuse viimaste aastate kapitaalne uurimistöo. Ometigi ei ammenda see kogu Eesti ajalugu tolle perioodil.

Ka kõige rängemate kuritegude ja heroilisemate võitluste kõrval tuli inimestel lihtsalt elada, teha tööd ja osta süüa või saapaid. Igapäevane ajalugu leiab mõningal määral kajastamist küll paljudes mälestustes, kuid üldkäsitlusi selles ajalooteaduse harus veel pole. Dokumentaalset allikmaterjali vastavate uurimuste teostamiseks aga leidub ja siin tuleb esmajoones nimetada Eesti Riigiarhiivi fondi R-66 “Eesti Omavalitsuse Majandus- ja rahandusdirektorium” (1941–1944, kokku 1584 säilikut).

Siin publitseeritud dokument on üks näide nimetatud fondis talletatud hulgalisest andmestikust, mis ei piirdu sugugi ainult majandus- ja rahandusküsimustega, vaid jõuab nii või teisiti näiteks ka rahva meeleolude kajastamiseni. Dokument pealkirjaga “Ülevaade majanduslikkudest rakustest, mis põhjustavad Eesti Generalbezirk’is elanikkonna meeleolu langust” on dateerimata ja allkirjastamata. Sisust lähtudes saab selle dateerida septembriga 1942. See oli aeg, mil Eesti ühiskonna esialgne kõikevarjutav rõõmu- ja kergendustunne nõukogude režiimist vabanemise puhul oli juba asendunud kriitilise pilguga möödunud aja jooksul selgunud Saksa okupatsiooni tegelikkusele, ning seega saab dokumenti käsitleda vähemalt teataval määral üldistavana ja mitte ainult hetkeolukorda kajastavana. Kõige tõenäolisemalt oli see asutusesisese ettekande mustand, näiteks kasutamiseks direktooriumi juhile vastavate probleemide üle tekkivate vaidluste puhul suhtlemises kindralkomissariaadiga.

Dokument on publitseeritud täiemahuliselt ja tekstiga vastavuses, välja arvatud üksikud ilmselged kirjavead, mis on parandatud ilma selliseid parandusi publikatsiooni tekstis eraldi välja toomata.

Ülevaade majanduslikkudest raskustest, mis põhjustavad Eesti Generalbezirk'is¹ elanikkonna meeleolu langust.

1. PÖLLUMEESTE MURESID

Enamlaste agraarkorralduste puudulik tühistamine

Eesti bolševiseerimise järele teostati n.n. maareform, kus kõik suuremad kui 30 ha talud tükeldatai kas osaliselt või täielikult ja bolševikkude seletuse järele taheti muuta väiketalunditeks.

Kui enamlaste agraarkorraldused olid läbi viidud, selgus, et tegemist ei ole mitte maareformiga, vaid talude lõhkumisega kui kolhoseerimise eelastmega. Nii lõhuti meie elujõulised kesktalundid tükkideks ja niisugusel viisil, et see edaspidisele üksikmajandusele kõigiti halvavalt mõjus.

Teiseks hakati moodustama suuri riigi-mõisaid-sovhoose, milliseks otstarbeks võorandati paljud suurtalud täielikult ühes kõigi varaga ja nende külge ühendati veel naabruses asuvaid talusid.

Kõik need võtted viisid meie endise elujõulise põllumeeskonna meeleolu kui ka majandusliku olukorra rängalt alla. Oli ette näha meie võrdlemisi majanduslikult iseseisva põllumeeskonna täielik ruineerimine ja nende riigi- või kolhoosi moonakaks muutmine. Põllumeeskonnal, kui Eesti rahva elujõu edasikandjal oli ainsaks lootuseks maa vabastamine saksa sõjaväe poolt, milline lootus ka täitus.

Loomulikult lootsid ka põllumehed, et bolševistlik maareform tühistatakse kohe täielikult ja taastatakse endine olukord ja maad antakse tagasi omanduseks, sest nagu eelpool mainitud, ei olnud enamlasted teostanud maareformi, vaid põllumajandust lõhkunud ja ruineerinud. Saksa võimude saabudes tühistati küll maareform, kuid omandusõigus maale jäi siiski tagasiandmata. Ka pole veel kõik võõrandatud majapidamised kasutamiseks tagasi antud. Näitena võiks tuua Harjumaal asuva Peningi r/m², mida majandab praegu L.O.³ ja millest on veel praegugi tagasi andmata viie naabruses asuva talu maad, mis bolševikud taludelt ära võtsid ja mõisaga liitsid.

Niisugune olukord mõjub kahtlemata halvasti põllumeeste meeleolule, kes on pettunud Saksa võimudelt oodatud vajalike korralduste ootuses. Eriti rusuvalt on mõjunud omandiõiguse mittetagasiandmine.

2. PUUDULIKUD TOOTMISALUSED

a) Suur puudus inimtööjõust

Bolševikud viisid meie maalt vägivaldselt minema ca 63.000 inimest. Pääle selle on eestlasi vabatahtlikena rindel, tööteenistuses ja Saksamaal tööl. Ka on Saksamaale väljarändanute hulgas eestlasi ja paljud on omakaitstes ja Saksa sõjaväes valveteenistuses. Võib arvestada, et 120.000 eestlast on ära oma endiselt tööpõllult. Kui arvestada, et 2/3 elunes neist maal, siis 80.000 inimest on maal töötajaid vähem kui varematel aegadel. Eestis oli ka omariikluse lõpupäevil juba suur töökäte puudus, milleks toodi Poolast ja Leedust põllutöölisi kui ka töölisi põlev-

¹ Eesti Generalbezirk – Generalbezirk Estland, Eesti kindralkomissariaat.

² R/m – riigimõis.

³ L.O. (Landbewirtschaftungsgesellschaft Ostland GmbH) – Põllumajandamisselts Ostland, Saksa majandusorganisatsioon nõukogudeaegsete riiklike ja kollektiiv-majandite ekspuaterimiseks; G.m.b.H. (Gesellschaft mit begrenzter Haftung) – piiratud vastutusega ettevõtte, okupeeritud Ida-alade majanduslikuks ekspuaterimiseks loodud Saksa aktsiaseltsid.

kivikaevandustesse. Kui aga arvestada eeltoodud tööjõu vähenemisega, siis on praegu maal tööjõu puuduse tõttu võimatu olukord. Teataval määral aitab seda leevendada küll ingerlaste kui sõjapõgenikkude ja ukrainlastest sõjavangide maal tööle rakendamine, kuid see ei kata kaugeltki seda inimhulka, mis maalt ära on. Praegu võetakse aga ka sõjavangid maalt ära. Eriti suur puudus on meil põllutööstest Lõuna-Eestis, kus asuvad suuremad talud. Sääli pole põllutöölisi kusagilt võtta. Paljudes taludes on ainsateks töötajateks ainult peremees ja perenaine. On majapidamisi, kus meestööjõudu üldse pole. Linnaelanike maatööle rakendamine oli ajutine abi ega lahenda kriisi.

b) Puudulik hobu- ja mootoritööjõud

Eesti omariikluse ajal töötas meil 1.800 traktorit. Praeguseini on puugaasikuttele üleviidud 700 traktorit, kuna teised mootorpetrooleumi puudusel seisavad. Ka generaatoritega varustatud traktorid ei saa küllaldase koormatusega töötada määrideõli puudusel, ühtlasi on suur puudus masinaosadest, rihtmatest, adratereadest j.m. Seega on maa mehaniseerimine väga suure sammu tagasi läinud. Samal ajal on ka bolševike hävitamise tagajärjel meil 30 % hobuste üldarv vähenenud. Praegu on Eestis veel ca 60 % sügiskünte teostamata ja 20 % talivilja ning 60 % suvivilja peksmata. 1100 rehepeksumasinat seisavad tööta mootorpetrooleumi puudusel.

Nii näeme, et töökäte puudusele on lisaks vähenenud ka mehaniseerimise võimalused. Need asjaolud pidurdavad tootmistegevust põllumajanduses ja masendavad põllumeeste meeleolu.

c) Puudub valgustuspetrooleum

Eriti raske olukord on maal valgustuspetrooleumi puuduse pärast. Pimedas ei ole võimalik loomi talitada, mis mõjub halvasti toodangule. Lehmi on hakatud lüpsma 3 korra asemel kaks korda päevas ja päevade lühenedes see võib piirduda ainult 1 korraga.

See viib piimatoodangu kõvasti alla. Pimeduse tõttu ei ole võimalik loomadele anda tarvilikku sünnitusabi. Mitmed vallavalitsused ja koolid ei saa täie koormatusega töötada valgustuse puudusel.

d) Kunstväetised puuduvad

Omariikluse ajal oli meil uudismaad üles küntud ca 70.000 ha. See uusmaa oli tehtud enamuses madalsoodest, millel tingimata tarvilikud kunstväetised. Viimasel aastal jäid nimetatud madalsood kunstväetisest ilma ja kui see järgnevatel aastatel samuti on – jäävad need maad tootmisest välja. Nimetatud maalt saagi ärajäämine on aga suur kahju ja mõjub mõnele talule, kelle elujõud oleneb ülesharitud uudismaast – väga halvasti. Täheleb; esmajärgulise tähtsusega on kunstväetised ülesharitud madalsoodele, kuid väga tähtis ja tarvilik oleks ka juurviljale, kartulile ja taliviljadele kunstväetiste andmine. Tänavu on sisse toodud kunstväetisi tühisel määral ja sellestki on läinud lõviosa L.O. majapidamistele. 2500 tonnist kaalisoolast said talud ainult 780 tonni.

e) Puuduvad mitmesugused hädatarvilikud tarbeained

Suur puudus on maal jalatsitest ja nahast. Põllumajandusjuhid teatavad, et nad on läbi tallanud ka oma viimase paari saapaid ja ei saa külma tulekul enam omi ülesandeid täita. Maa jaoks antud jalatsite kontingent on tühine, samuti on suur puudus rihtmatest ja hobuseriistade valmistamiseks vajalikkudest materjalidest.

Samuti ei rahulda antavad rauakontingendid põllumajanduse tarvidusi.

Ka on puudus igasugustest nõõridest ja köitest, mida põllumajandusliku tootmistegevuse juures hädasti tarvis on.

Need talupidajad, kellel ei ole lambakasvatust ja linakasvatust, kannatavad teksitiilsaaduste puuduse all.

Põllumehed kurdavad, et nemad peavad ainult andma ja andma, aga hädavajalikku vastukaupa neile ei anta.

3. NORMIDE TÄITMINE

a) Teravilja normid

Raskusi on põllumeestel nii toidu- kui ka söödateravilja normide täitmisega. Nagu eelpool mainitud, on praegu veel peksmata talivilja 20 % ja suvilja 60 % peksmata. Ka on määratud normid väga suured, et nõutud toidu- ja söödateravilja kontingente sõjaväe kui ka tsiviilelanikkonna tarviduste katteks saada. Suurte teravilja ja kartuliniormide tõttu ei ole põllupidajatel võimalik produtseerida ettenähtud ulatuses piima- ja lihasaadusi. Mitmel pool ei jõuta norme ka kõige parema tahtmise juures täita.

b) Lihanormid

Lihanormide täitmine sünnitab suuri raskusi. Ollakse sunnitud tapma lihanormi katteks piimalehmi. Eelmisel talvel tapeti isegi tiineid lehmi. Loomulik karjapraak ja karja juurdekasv ei ole nii suured, kui see tarvilik on lihanormide täitmiseks. Kuna suuremal hulgal sealihaga produtseerimine osutub võimatuks selle tõttu, et puudub tarvilikul määral sigade sööt, nimelt kartul ja teravili, sest mõlemaist ainetest on äraantavad normid küllaltki suured, siis enamuses normide täitmine jääb piimakarja vähendamise arvele, mis end või- ja piimatoodangu juures tugevalt tunda annab.

c) Võinormide täitmine

Eesti omariikluse ajal oli meil keskmiselt toodanguks lehma kohta ca 70 kg võirasva aastas või 2000 kg 3,5 % rasvasisaldusega piima. Siis aga põllupidajad ei olnud kohustatud müüma söödateravilja, vaid ostsid isegi suurel määral importeeritud jõusööta. Praegu on teraviljade määratud norm kokku Eestile:

toiduteravilja – 60.000 tn ja

söödateravilja – 66.000 tn

ning sääljuures ei veeta meile jõusööta sisse (varematel aastatel importeeriti meil keskmiselt aastas 10.000 tn piimakarja jõusööta). Arvestades eeltoodud andmeid näe-

me, et võinormi täitmine põllupidajatel täiesti raskeks või koguni võimatuks osutub söödabaasi puudumise tõttu, sest ka praegune võinõudlus lehma kohta on 70 kg aastas.

4. PÕLLUMAJANDUSSAADUSTE HINNAD

Ka ei saa mainimata jätta, et põllumajandussaaduste hinnad on suhteliselt odavamad kui tööstuskaupade või ka teiste nagu näiteks aedsaaduste hinnad. Eesti põllumees on harjunud sellega, et rukki s. t. leiva hind peaks olema vähemalt niisugune, et see katub tootmiskulud ja on aluseks teistele hindadele. Kui varemalt Eestis rahavääringu ümberhindamisi teostati ja rahakurss muutuv oli, siis tehti põllumeeste poolt isegi igasuguseid tehinguid nagu talude ostumüügi, pärimise ja teisi lepinguid rukki kg hinna või rukkihulga alusel. Ka oli pikkade aegade jooksul välja kujunenud rukki hinna kindel suhe teiste ainete hindadega.

Praegune rukkihinna suhe võrrelduna teiste saadustega on aga drastiliselt muutunud, mille kohta võib tuua järgmised näited:

1939. a. maksis rukki kg 17,5 senti

1939. a. maksis soola kg 5,0 senti.

Seega sai põllumees ühe kg rukki eest osta 3,5 kg soola. Praegu aga maksab rukki kg 9,5 rpn⁴ ja soola kg 16 rpn. Seega peab põllumees müüma peaaegu 2 kg rukist, et saada osta 1 kg soola.

Teine näide:

1939. a. maksis peakapsas ka 4–5 senti kg. Nii sai ühe kg rukki eest osta 3,5–4 kg peakapsast.

Praegu aga maksab peakapsa kg 13 rpn. Seega tuleb müüa peaaegu 1,4 kg rukist, et saada osta 1 kg peakapsast.

Niisuguseid näiteid on palju, mis tõendavad, et põllumajandussaaduste hinnad suhteliselt teiste ainete hindadega on palju odavamad.

Seega ka põllumajandussaaduste hinnapoliitika mõjub halvasti põllumeeste meeleolule.

Kokkuvõte

Eeltoodud küsimused on ainult tähtsamad neist paljudest väljatoodutest, millised praegusel ajal põllumeestele muret sünnitavad. On täiesti kindel, et Eesti põllumees oskab hinnata neid raskusi, mida esile kutsub sõjaolukord. Samuti hindab Eesti põllumees kõrgelt Saksa sõjaväe teeneid, kes päästsid tema bolševismi hävingust. Kuid Eesti põllumees soovib, et vastavad valitsus võimud põllumeeste praegusest raskest olukorrast aru saaksid ja seda võimaluste piires parandada püüaksid.

TÖÖSTUSE-KAUBANDUSE JA VARUSTUSE ALA PÄEVAMURESID

1. Kompetentsi küsimus

Teatavasti on tööstused allutatud täielikult Kindralkomissariaadile, kes neid valitseb ja juhib, määrab nende ülesanded ja tootmislooni ning jagab tooraineid ja materjale, mille tulemusena direktorium⁵ ei saa sel alal mingit iseseisvat tegevust arendada. Direktoriumi ülesanded ja kompetents on kindlaks määramata. Treuhandverwaltungi poolt antud tunnistustest ilmneb, et direktoriumi tööstusinspektorid võivad tööstusi külastada ainult kasutamata masinate üleskirjutamise, materjali vajaduste selgitamise ja masinate hindamise otstarbeks.

Selline olukord on loomulikult takistuseks tööstuse ja toodangu arendamisel, pealegi, kus Eesti Omavalitsusel pole mingit kaasarääkimise võimalust tooraineisse ja toodangusse puutuvais küsimusis.

2. Suuremat omaalgatust ja isetegevust

Üldises arengus on pidurdavaks teguriks asjaolu, et on võimaldatud liialt vähe omaalgatust ja isetegevust. Selle tulemuseks on apaatsus. Kuid suuremaks pahaks on siinjuures veel see, et sellises olustikus leiab

igasugune vaenulik propaganda kergelt vastuvõttu, kergelt uskumist ja isegi pooldamist. Seega võib sellise olukorra säilitamine osutada kahekordselt kahjustavaks, nii poliitiliselt kui ka majanduslikult.

Teiselt poolt – kui on võimaldatud omaalgatuslikku tegevust, siis on tulemused hoopis suuremad. Siinjuures võiks näitena tuua kütteaktsiooni, kalaaktsiooni, lõikusabi jne. Niipea, kui on võimaldatud teostada vaba isetegevust, ei saa töötulemuse endiseiga üldse võrrelda. Illustratsioonina olgu tähendatud, et kuni kütteaktsiooni alguseni oli suudetud raiekavast täita ainult 9 %.

3. Üksikute monopolseltside tegevusest

Monopolseltside loomiseks Eestis pole olnud mingit erilist vajadust, sest sõjavajadusi kui ka tsiviilelanikkonna nõudeid oleks teisiti nii mitmelgi alal suudetud senisest hoopis paremini rahuldada.

Monopolseltsid sarnanevad praegu saartele meres või isoleeritud riikidele riigis. Pealegi nad on äratanud kohapealseis elanikes umbusaldust ja isegi vaenulikkust, mis loomulikult on tõukeks toodangu vähenemisel mitmesugustel aladel.

Meie parimaid erialalisi asjatundjaid on monopolseltside poolt välja tõrjutud nende senisest tegevuspõllust ja nende asemele on paigutatud asjatundmatuid isikuid.

Edasi – Eesti majandustegelasil tekib ikka rohkem mulje, et majandusalal vaadatakse eestlastele kui teisejärgulisele jõule. Neile ei võimaldata näiteks teostada suurkaubandust.

Eestis on seni loodud terve rida saksa eraettevõtteid, kuna samal ajal ei anta lubasid firmade loomiseks või reprivatiseerimiseks eesti äriteeste poolt. Seega kaob igasugune lootus ja usk, et sel alal avaneks veel kunagi võimalus töötamiseks.

⁴ Rpn (*Reichspfennig*) – penn, 1/100 marka.

⁵ Eesti Omavalitsuse Majandus- ja rahandusdirektorium.

a) Baltische Öl G.m.b.H., Ostland Öl G.m.b.H.⁶

Põlevkivi tootmine on äärmiselt veniv. Baltische Öl G.m.b.H. ei seisa kaugeltki oma ülesande kõrgusel. Täiesti isoleeritud tegevusega ja Eesti võimude igasuguse kaasabi väljalülitamisega ei ole Baltische Öl G.m.b.H. ära kasutanud olemasolevaid võimalusi. Selle tulemuseks on suur õlipuudus.

Rahvamajanduslikust seisukohast ta on osutanud äärmiselt madalat toodanguvõimet. Siinjuures ei tohi unustada, et kaevandused pole bolševike hävitustöö ja sõjategevuse läbi üldse saanud nimetamisväärselt kannatada.

b) Fosforiiditööstus

Meie põllumajandus ei saa üldse fosforiiti kui hädavajalikku väetisainet.

Kuni bolševike võimuhaaramiseni 1940. a. suudeti suurem osa vabrikust valmis ehitada.⁷ Kuigi juba on möödunud üle aasta, mil vabrik võeti üle vastavate Saksa võimude poolt, pole vabriku lõpuniehitus kuigi palju edasi arenenud. Samuti pole seni alustatud toorfosforiidi tootmisega. Nii jääb saamata tähtis tooraine sõjatööstusele kui ka põllumajandusele.

c) Ostlands Energieversorgungs G.m.b.H.

Eesti elektrimajandus sai bolševike hävitustööst tugevasti kannatada. Kuid Eesti võimude agara tegevuse tagajärjel suudeti peatselt juba rahuldada kõige hädavajalikumaid tarvidusi, jõujaamade võimsus tõusis

9.900 KW – 16.500 KW-le, ühtlasi telliti uued sisseseaded 24.000 KW jaoks. Siis ootamatult – võeti Eesti Elektriakeskus ära Eesti võimude alluvusest ja allutati Energieversorgungs G.m.b.H.-le in Riga. Selliseks sammuks polnud aga mingit põhjust, sest seni sai töötatud täiesti Kindralkomissariaadi juhtnööride järgi.

Ühtlasi tuleb toonitada, et elektrijaamad olid tunduvaks sissetuleku allikaks kohalikele omavalitsustele, kellel nüüd on tekkinud rida tõsiseid raskusi.

d) Zentralhandelsgesellschaft Ost m.b.H.⁸

ZHO ei suuda üldse täita temale püstitatud nõudmist, vaid enimini ta takistab ülesannete täitmist sel alal.

Ei arvestata kohalikke olukordi ega eesti firmade tellimiste iseloomu. Eesti firmadel ei lubata astuda otsesesse kontakti Saksa firmadega, vaid kõik peab toimuma ZHO kaudu. Ei peeta kinni ülesantud sihtkohast ja tellitud kaubahulgast. Arved esitatakse hilinemisega, sageli mitmekuise hilinemisega. Ühtlasi on kaubale algul määratud üks hind, hiljem aga teine. Kõik see tekitab äärmist segadust.

ZHO on täiesti asjata vahetalitaja, kelle komisjonitasud on pealegi äärmiselt kõrged. Nõutakse tasu isegi selliseilt operatsioonidelt, millede läbiviimisest ta pole üldse osa võtnud.

e) Ostland Faser G.m.b.H.⁹

Täiesti iseilmeline ettevõte on Ostland Faser G.m.b.H., kes ei luba mingit vahelesegamist oma tegevusse. Kuna Ostland Faser saab oma korraldused otseselt Riist, siis on kogu asjaajamine äärmiselt paindumatu.

Ostland Faseri tegevus on sageli lubamatu rahvamajanduse seisukohalt. Tehakse asjatuid ja mõttetuid korraldusi, lastakse ettevõtteid teadlikult kahjuga töötada, ettevõtete ülevõtmisel ei peeta kinni korrektsusest jne.

⁶ Baltische Öl GmbH – Eesti põlevkivikaevandusi ja -tööstusi ekspluateerinud Saksa majandusorganisatsioon.

⁷ A/S “Eesti Fosforiit” tehasele Maardus pandi nurgakivi 27. aprillil 1940.

⁸ ZHO (Zentralhandelsgesellschaft Ost) – Kaubanduse keskselts Ost, põllumajandussaaduste ja põllumajanduses tarvitavate kaupade vaheltkaubandusega tegelnud Saksa majandusorganisatsioon.

⁹ Ostland Faser G.m.b.H. – tekstiili- ja paberitööstust ekspluateerinud Saksa majandusorganisatsioon.

Ostland Faser on täiesti ülearune vahe-
lüli majanduselus, tekitades vaid lisakulu-
sid. Ostland Faser kirjutab ainult arveid,
kuna kaubad saadetakse otseselt vabrikust.

Edasi on Ostland Faser liialt passiivne ja
ühekülgne ning tekitab töotakistusi.

4. Küttemajandus

Küttepuudus tsiviilelanikkonnas on eri-
ti suur. Linnaelanikkonnale antakse kütust
niivõrd vähe, et sellest ei piisa isegi murd-
osa kõige hädapärasema vajaduse rahulda-
miseks. Maaelanikkonnale aga ei anta üld-
se kütust, vaid see tuleb täies ulatuses ise
soetada.

Erilist puudust tuntakse seejuures töö-
kättest ja transportvahendeist. Töökäte puu-
duse üheks tähtsamaks põhjuseks on toit-
lustamise ja varustamise kitsikus.

Üheks suureks raskuseks küttekriisi la-
hendamisel on asjaolu, et kontingentide jaot-
tamisel ei ole eesti võimudel kaasaráákimi-
se õigust ja selle tulemusena jaotatakse kon-
tingente sageli ebaotstarbekalt.

Mis puutub põlevkivi, kivisöe ja koki
saamisse, siis see allub Kindralkomissariaa-
dile. Selles osas on lubadusi palju antud,
kuid need on vähe vilja kandnud. Oleks tin-
gimata vajalik anda senisest rohkem kivi-
sütt tsiviilelanikkonnale, esmajoones kesk-
küttega majade jaoks.

5. Tekstiilala

Tsiviilelanikkonna tekstiilkaupadega va-
rustamine on äärmiselt väike. Antavad kon-
tingendid ei suuda rahuldada minimaalsei-
matki tarvidust, isegi mitte vanade riiete
parandamist, ráákimata uute soetamisest.

Nii on näiteks imikuile seni suudetud
riidevarustust pakkuda ainult 1/3-le, seda-
gi tsiviilelanikkonnale määratud punktide
äravõtmisega imikuile. Selle tulemusena on
igale kasvavale lapsele ja täiskasvanule jää-
nud ainult ca 2 punkti isiku kohta. Siinjuu-
res on nagu iroonia, kui võrrelda seda, et
Saksamaal antakse igale inimesele 120
punkti.

See küsimus oleks lahendatav siis, kui
meie lambavilla ja linatoodangud antaks tsi-
viilelanikkonna hädapärasemate vajaduste
rahuldamiseks. Sel korral langeks iga isiku
kohta ca 80 punkti.

Samal ajal takistab selle küsimuse edu-
kat lahendamist asjaolu, et direktooriumi ei
pühendata tekstiiltööstuse olukorda ega
toodangu kavadesse.

6. Jalatsid ja nahakaubad

Praegu määratud kontingent võimaldab
rahuldada vaid kuni 35 % üldisest jalatsite
vajadusest. Eriti suurt puudust tuntakse
parandusmaterjalist, sest kontingent või-
maldab katta kuni 25 % tarvidusest. Talla-
parandusmaterjali järgi on eriti suur nõud-
mine, sest meie toornahkadest toodetud
tallanaha vastupidavus on väga väike. Kon-
tingenti tuleb tingimata suurendada ja lei-
da võimalusi suuremas ulatuses kummi- ja
kunsttalla tootmiseks või sisseveoks.

See tarvidus suureneb eriti nüüd sügi-
sel ja talve tulekuga, mil õpilased ja tööta-
jad on siirdunud tagasi linna.

Hobuserakmetega varustamise alal on
määratud kontingendist võimalik katta kuni
30 % vajadusest. Selle järgi on eriline vaja-
dus, kui silmas pidada eelolevaid talviseid
vedusid.

Naha alal valitseva puuduse kõrvaldami-
seks tuleks meil kõik toodetavad toornahad
kasutada kodumaal. Samuti tuleks põllupi-
dajail lubada parkida talundis olevaid nah-
ku, peamiselt pastla- ja rakmenahaks.

7. Muud varustusküsimused

Majatarvete alal on puudus eriti suu-
reks paisunud. Selle põhjuseiks on 1) sõja
ja bolševike hävitustöö, 2) ühiskööride asu-
tamine asutuste ametnikele ja 3) toidunap-
puse tõttu püütakse toidusedelit rikastada
marjadega ja mitmesuguste konservidega,
mis tekitab endisest suuremat vajadust vas-
tavate nõude järgi.

Lorupi klaasivabriku toodangust tuleks
tingimata senisest suurem osa määrata Eesti
tsiviilelanikkonna rahuldamiseks. Näiteks

juulis 1942. a. oli vabriku toodang 275,1 tonni, millest Eestile lubati ainult 11,8 tonni. Augustikuus oli umbes sama toodangu juures Eestile lubatud osa ainult 4,1 tonni.

Selliste kontingentide määramisel on nähtavasti unustatud tõsiasi, et Eesti on Idala rahvastest kõige enam sõja läbi kannatanud¹⁰ ja siin tuntakse suurt puudust iga-sugu majapidamistarvetest, nagu pangedest ja pesukaussidest, mida pole üldse saadud, keedupottidest, pudelitest ja purkidest.

Kuna elanikkonnale määratud normitoiduga on võimatu elatuda, kusjuures seda piskukestki väga sageli kätte ei saa, siis tuleks ilmtingimata leida abinõusid, et inimestel oleks ise vähegi võimalust oma toiduse-delit täiendada. Täie kõhuga on tööl ka hoopis teised tulemused.

Ka **keemiakaupadest**, eriti seebist, on suur puudus. Elanikkonna, eriti aga haiglate varustamine seebiga, on võrdlemisi eba-korrapärane ja antav kogus selline, et ei piisa üldse vajaduste rahuldamiseks.

Elanikkonnale tuleks kindlasti vabaks anda teatud hulk seebikivi, et oleks võimalik ise igal ühel seebipuudust vähegi lahendada, keetes ise seepi.¹¹

Mis puutub **metallkaupadesse ja sepa-söesse**, siis sel alal varustamine on hoopis vilets. Vajatakse hobusenaelu ja -rauda, reetalla terast, stolle¹² ja eriti naelu.

Sellise materjali saamine ei tohiks osutuda raskeks, sest vanarauda on asjatult ja kasutult kõikjal vedelemas ja siin tuleks rohkem ettevõtjaid tegevusse rakendada metallkaupade valmistamiseks. Oleneb ju neist kaupadest suuremal määral meie toodang ja kohustuste täitmine, sest näiteks kui pole naelu ega raudu, millega hobuseid rautada, siis loomulikult on võimatu täita veokohustusi ja teha põllutööd. Eriti oluline on metallkaupade saamine põllumehel, sest tema käest nõutakse kõige rohkem.

Sellise olukorra pideval jätkumisel kaob usaldus ja tahe igasuguseks loovaks ja tootvaks tööks. Siin ei saavutata tulemusi ka drastiliste abinõudega.¹³

Eesti Riigiarhiiv, fond R-66, nimistu 1, säilik 102, lehed 31–40.

¹⁰ St. Riigikomissariaadis Ostland, mille koosseisus olid Eesti, Läti, Leedu ja osaliselt Valgevene, oli 1941. aastal sõjategevus kestnud ajaliselt kõige pikemalt Eesti territooriumil, milletõttu ka sõjapurus-tused ja Nõukogude “põletatud maa” taktika hävitustöö olid suuremad.

¹¹ Seebikivi (naatriumhüdroksiid) oli põhikeemia-tooteid, mida Eesti-sugustes väikeriikides ei toode-tud.

¹² Stoll – hobuseraua tagahaak.

¹³ St. repressioonide rakendamisega kohustuslikke müüginorme mittetäitnud põllupidajate suhtes.